

Nr 239

Av herr **Lundberg**, om ökat statligt inflytande inom vissa industrier, m. m.

Dagens situation på arbetsmarknaden, med nedläggning av industrier inom landet eller överflyttning av industrier och kapital till land där arbetskraften är billig på grund av undermålig social och kulturell omvårdnad och diktaturer råder, inger allvarlig oro och skapar en otrygghet som för en demokrati kan medföra allvarlig skada. Den trygghet till arbete, inkomst och utjämning av ekonomiska, sociala och kulturella olikheter bland medborgarna, som socialdemokratins nya giv alltsedan 1930-talet inneburit, har gett Sveriges folk en trygghet och ett människovärde som varit till gagn för samhället och dess ekonomi, för individen och vår demokrati.

Målsättningen för detta praktiska samhällsarbete var en protest mot ekonomisk och juridisk slentrian, som stannat i ett teologiskt tänkande utan att ha dess uppgift och syfte, men den innebar framför allt ett fördömande av den gamla merkantilistiska synen att en rikedom för ett land skulle bygga på fattigdom för flertalet av dess undersåtar. Det var en brytning med bl. a. Mandervilles synsätt från början av 1700-talet, som ännu lever kvar i u-land och diktaturstater, att »vi hava knappast tillräckligt många fattiga för att göra vad som är nödvändigt för att låta oss existera».

Men den nya målsättningen för politisk verksamhet var även ett kritiskt avståndstagande från den gamla liberala statens livsnerv av avtalsfrihet och den privata äganderättens oantastlighet, även när den väsentligt skadade samhället eller det stora flertalet medborgare. Demokrati och liberalism är, som någon har sagt, skilda begrepp utan inbördes sammanhang, och liberalismens uppfattning, att statens uppgift var att garantera den privata avtalsfrihetens ohämmade utveckling och att värna egendomsrätten och för den fundamentala rättigheter mot »övergrepp», vilket förutsatte att staten i övrigt skulle vara passiv, var oförenlig med en levande demokrati samt trygghet och framåtskridande för de många.

Då riksdagen den 17 december 1918 accepterade den politiska demokratin innebar även detta ett uttryck för att man krävde mera av staten än passivitet och rättsligt skydd. »Man insåg att lycka och framgång eller bara ut hårdliga levnadsvillkor för de breda folklagren icke kunde uppnås enbart därigenom, att de gamla ståndsprivilegierna upphävdes. Den obegränsade frihet, som är djungelns lag, gav lysande livsvillkor för de starka, d. v. s. kapitalisterna, men icke för de svaga. Skulle även de sistnämndas intressen

tillvaratagas, var det nödvändigt att kräva positiva åtgärder från statens sida, ingripanden för att förhindra förtryck och den exploatering som ofrånkomligt följer av djungelns lag, allas kamp mot alla.»

Sanningen i dessa ord förefaller oomtvistlig och har bekräftats av utvecklingen i vårt land. Ty även om det vid demokratins införande i vårt land förelåg aktuell nöd ekonomiskt, socialt och kulturellt och detta läge bestod även i början av 1930-talet samt tvingade fram mera kortsiktiga reformer, har ändock Sverige kunnat visa världen i övrigt att demokratins livsnerv och bestånd är helt beroende av dess handlingskraft, solidaritet, samarbetsvilja samt förmåga till förnyelse med hänsyn till en ny situation i teknikens och föränderlighetens samhälle. Att trygghet, respekt och hänsyn till människan krävt att samhället skulle ge arbete och inkomst samt därmed en utvecklad produktion var naturligt. Men detta har i sin tur krävt en av staten utbyggd verksamhet av vetenskap, forskning, utbildning, social- och kulturpolitik etc. för att både människan och vårt produktiva liv skulle få den status som är grunden för det reformarbete som väckt internationell uppmärksamhet.

Men hela vårt trygghetsarbete har vilat på rätten till arbete och full sysselsättning. Detta har varit det fasta fundament som vårt reformarbete byggt på. Varje arbetsdag som går förlorad genom påtvingad arbetslöshet måste betraktas som en nationalförlust. Man kan även inom industrin konstatera att hänsynen till de höga investeringarna i maskiner och realkapital kräver en så hög produktivitet, att det tvingat fram ett föga önskvärt flerskiftarbete. Men investeringen i form av utbildning, omskolning av arbetskraft, samt forskning m. m. i fråga om arbetskraften är även så betydande att, för att den skall kunna ge industrin och samhällsekonomin full effektivitet, i denna situation kravet på full sysselsättning måste skärpas.

Modern industri av i dag är till huvudsaklig del ett resultat av en kollektiv insats från samhället med dess vetenskap, forskning och aktiva insatser i övrigt. Den s. k. enskilda eller privata företagsamhetens insats i produktionen är minimal och är en chimär som har till syfte att dölja att den i dag endast representerar ett vinstintresse. Den koncentration av industri- och naturtillgångar till en handfull människor, vilka äger en oerhörd ekonomisk makt och bestämmanderätt över människors väl och ve, som måste betecknas som orimlig med tanke på deras prestation, kan bli ett direkt hot mot en demokratisk stats fundament. Utvecklingen har med en omskrivning av ett klassiskt uttryck fört till att den s. k. enskilda företagsamheten håller på att effektivt avskaffa sig själv.

Men utvecklingen visar även att den politiska demokratin är endast en av hjärtrötterna i samhällsträdet som icke ensam kan få helheten att rätt och riktigt kunna fungera. Kravet på ett ökat ekonomiskt inflytande och insyn samt medbestämmanderätt måste i form av införande av industriell demokrati eller på annat sätt tillgodoses. Samhället kan inte fortsätta med att utföra ambulanstjänst åt svensk företagsamhet. Samhället måste kunna

förebygga, bota och planera på ett sådant sätt att man inte skadar vare sig svensk industri och företagsamhet eller de människor som bor och vill bo i Sverige.

Den överflyttning av industrier, patent och kapital till andra land, med motiveringen att arbetskraften är billig och med förbiseende av att i dessa diktaturstater med deras lågskattepolitik råder en social och ekonomisk nöd, måste vara en allvarlig tankeställare för ett litet demokratiskt kulturland där människovärdet står i centrum. Ty även om en del svenska storföretagare inte reagerar mot diktaturstater, med deras andliga och materiella nöd för de många, och kan flytta över dit utan att uppleva densamma, finns det ändå människor som av olika skäl är tvingade eller vill leva kvar i fosterlandet Sverige och där söka finna trygghet och i demokratisk anda värna de mänskliga fri- och rättigheter vi som kulturnation anser vara av värde. Men även med hänsyn till ett eventuellt framtida medlemskap i EEC kräves en ekonomisk och lagstiftningsmässig samt äganderättslig anpassning till ett sådant läge.

Vill vi verkligen försvara vår demokrati, vår ekonomiska, sociala och kulturella trygghet och andra värden som ett frihetsälskande folk betraktar som livsvärden, kan vi inte stillatigande åse att svensk industri, teknik och kapital överflyttas till reaktionära diktaturstater. Samhällets styrning och inflytande måste med hänsyn till att de olika produktionsfaktorerna till huvudsaklig del är ett resultat av det kollektiva Sverige, staten, ha både en rätt och en skyldighet att hindra ett fåtal män att åsamka vårt land ekonomisk och kulturell skada samt medverka till att diktaturer genom våld och förtryck skall konservera andlig och materiell nöd. Om denna utflyttning får fortsätta, är den ett direkt hot mot vår trygghet och fulla sysselsättning och kommer att innebära att tjänstemän, arbetare, vetenskap och forskning samt ekonomi närmar sig u-ländernas låga levnadsstandard i stället för att söka föra u-länderna närmare vår.

Med hänsyn till de perspektiv som ovan helt kort anförts måste Sverige genom lagstiftning och ett förändrat ägande eller genom bestämmanderätt i nyckelindustrier och naturvärden dels hindra internationella finanskretsar att kunna köpa upp svensk industri och markområden, dels hindra svenska företagare att överflytta industrier, patenträtter och kapital till diktaturstater och det som till dem hör. Men skall detta vara möjligt måste denna försvarsberedskap snarast komma till stånd innan den svenska ekonomiska suveräniteten satts ur spel.

Detta är självfallet inte endast en arbetsmarknadsfråga utan kanske främst frågan om hur och på vad sätt ett litet land som vårt skall kunna leva med bibehållen demokrati och med alla de värden i behåll som vi upplevt och anser skall vara en kulturstats signum. I denna situation måste frågan om en utbyggnad av den politiska demokratin till en industriell eller ekonomisk demokrati ställas under debatt, och man har en känsla av att de problem

som — såväl nationellt som internationellt — möter vårt land är så pass stora och allvarliga, att vi icke kan gå udenom desamma, om vi som demokratisk stat vill leva vidare.

Men i ett hårdare ekonomiskt omställningsklimat måste rätten till arbete ägnas speciell uppmärksamhet. Det måste vara något fel, såväl teoretiskt som i den praktiska tillämpningen, när vi i dag har en förhållandevis stor arbetslöshet, som delvis elimineras genom att man på arbetsplatser anser att arbetskraft i 50-årsåldern etc. sägs vara för gammal, när arbetskraft importeras, samtidigt som man talar om sysselsättningsförsäkring, hälsokost, sänkt pensionsålder etc. Man möter uppfattningar som påminner om den uppfattning samhället hade gentemot lungsoten. Det var en folksjukdom som samhället för endast något tiotal år sedan skulle möta med förvaring och avstängning från ett normalt liv. Senare tids vetenskap, forskning och sjukvård med dess förebyggande, hjälpande och botande verksamhet har visat hur och på vad sätt man skall angripa en sjukdom. Lungsoten är i dag under kontroll. Hela den medicinska forskningen, med dess förebyggande, hjälpande och botande verksamhet, har icke blott nedbringat barnadödligheten i vårt land utan jämväl höjt levnadsåldern till ett genomsnitt som ständigt ökar. Att i denna situation avstänga friska människor från produktivt arbete och ett normalt liv måste från medicinsk, fysiologisk, ekonomisk eller humanitär synpunkt vara absurt och orimligt. Det är få arbeten som kan anses vara så improduktiva eller onödiga, att det inte är bättre för en normal människa att utföra ett sådant arbete i stället för att få understöd. Rätten till arbete är vid sidan av inkomsten även ur trivsel- och hälsosynpunkt naturlig för de flesta människor.

Men det är även orimligt att avskilja frisk arbetskraft i de åldrar som ligger omkring eller över 50 år från arbete och normal inkomst. Det måste ur ett lands synpunkt vara en nationalförlust, om produktiv arbetskraft blir outnyttjad; ett förlorat dagsverke kan aldrig återtas. För de yngre och produktiva åldrarna innebär även en utesluten arbetskraft en ökad börda genom att de i arbetet kvarstående får en ständigt ökad försörjningsbörda.

Med tillgång på arbetskraft som icke är fullt utnyttjad måste även bedömningen av begreppen produktivt och improduktivt arbete revideras. Lika så måste inkomstklyftorna mellan låg- och högbetalda grupper undergå en radikal förändring genom statens övertagande av huvuddelen av kostnaderna för utbildning, omskolning etc. Övergång från nödsamhälle till trygghetssamhälle måste tvinga fram en helt ny syn på såväl felaktiga inkomstklyftor som arbetsbedömning. I ett samhälle som inte var så tekniskt som det nuvarande och där det var överflöd på oskolad arbetskraft kunde företagsamheten tvinga fram en låglönesättning, som inte kunde vara ett uttryck för arbetsprestationens värde, under det att de privilegierade grupperna kunde tvinga fram en relativt hög löneställning. Att kunna justera denna orättvisa har visat sig svåröverkomligt. I ett föränderligt industrisamhälle med arbets-

löshet och omflyttning av arbetskraft har låglönegruppernas problem inte minskat.

Även om det kan låta paradoxalt, måste man betrakta det som en orimlighet att produktiv arbetskraft skall behöva gå arbetslös på grund av ålder och brist på arbetstillfällen. Även om vi under senare årtionden har satsat för fullt på att trygga sysselsättningen, vet vi att arbetslöshet funnits samtidigt som vi inom samhället har en enorm mängd av olika behov och arbetsuppgifter som väntar på sin lösning. Trivsel- och miljöfrågor, natur- och människovård m. fl. områden brottas med olika brist- eller andra problem. Varför skall exempelvis folk i glesbygder eller naturvårdsområden sakna arbetstillfällen? Varför skall en byggnads-, väg- eller annan arbetare behöva sakna arbetsuppgifter? Varför saknas tjänster inom vatten- och sjukvård, institutioner etc., om det finns folk som går arbetslösa? Eftersom vetenskapsmannen och den som utför manuellt arbete är de yttersta av producerande krafter och det finns en sådan stor mängd av otillfredsställda behov, så måste det väl vara riktigt och ekonomiskt möjligt att avskaffa arbetslöshet?

Ekonomiska doktriner från det gamla samhällets dagar lever kvar, och det ekonomiska tänkandet har mer stannat i det förgångna än i att söka finna former för att lösa dagens ekonomiska problem. Även om man skall känna respekt för det gamla, så får icke den monetära ålderdomen inom samhällsekonomin anses som oföränderlig och evig. Det skall inte behövas fattiga och mycket rika, arbetslösa med låg köpkraft och översysselsatta med för stor köpkraft. Den vetenskapliga och tekniska utvecklingen har till synes inga gränser, och den skapar en mängd utnyttjade resurser, som tänkandet inom exempelvis ekonomi, industri, äganderätt och lagstiftning hindrar att få komma till praktisk användning. Ett litet land som Sverige måste satsa på vetenskap och forskning. Det är på kvalitet och inte på kvantitet vi måste satsa, om vi skall kunna hävda oss. Juridik och nationalekonomi kan icke endast få vara uttryck för gamla politiska uppfattningar. Ty även om dess sanningar och syften mer än annat är relativa, så måste dess doktriner tvingas att närma sig både vetenskaplig lidelse och de problem eller frågor som mera exakta vetenskaper ställer till mänsklighetens förfogande.

Det är orimligt att exempelvis en tvist om en älv eller ett vattendrag och ett markområde kan försiggå i årtionden och binda s. k. kvalificerad arbetskraft vid handläggningen och att miljoner i kostnader offras. Samtidigt kan det i samma område gå ledig arbetskraft som får se hur vattenföroreningar, nedsmutsning av naturen, utnyttjade naturvärden etc. förstörs, samtidigt som mänskliga och samhällsmässiga tragedier och problem förblir olösta. Exempelen kan mångfaldigas.

I ett industrialiserat kultursamhälle, där trygghet och respekt för mänskliga värden skall kunna utvecklas och leva vidare, måste samhället både i vad gäller målinriktning och möjligheter att styra industriell verksamhet

ha ett avgörande inflytande. Den produktiva verksamheten i industrin och annorstädes är grunden för samhällsarbetet. Då kapitalet som arbetar inom industrin till övervägande del tillkommit genom ett kollektivt sparande i banker, försäkringar, inom företag etc., samt genom samhället, är det märkligt att en företagare, som endast själv kan bidra med en liten del av både ekonomi och företagsamhet, så självrådigt skall få planera, styra och bestämma över både anställda och samhällsintresset. Det vore rimligt att, när en industri skall läggas ned eller flytta inom landet, när någon vill överflytta industriell verksamhet, patent och uppfinningar eller kapital till andra länder för att få tillgång till underbetald arbetskraft som lever i nöd och elände eller när utländska finanskretsar vill köpa svensk industri, mark och andra naturtillgångar, detta ej skall kunna ske utan ingående samråd med och hänsyn till samhället. Om någon av de nämnda transaktionerna av enskildas vinstintressen ändå genomdrivs till skada för både samhälle och arbetskraft, bör samhället, staten, ges förköpsrätt till övertagande av egendom och industri till ett jämkat belopp, exempelvis en femtedel av det taxerade värdet, eller också utan kostnad för själva övertagandet. Ett sådant förfarande måste anses rimligt med hänsyn till att den del en enskild kan satsa i ett företag är en mycket liten del av de investeringar samhället måste göra för service etc. för anställda m. fl. inom företaget.

Dagens läge på arbets- och sysselsättningsmarknaden är märkligt. En del finansintressen exporterar företag etc. till diktaturstater för att där få tillgång till billigare arbetskraft och låga skatter. Men samtidigt har vi importerat ca 170 000 arbetare från andra länder, trots att vi har arbetskraft som är friställd inom vårt eget land; även detta har väl till syfte att inom vårt land kunna få fram billigare arbetskraft.

Även om problemen är annorlunda än i början av 1930-talet, så medför dagens tekniska och ekonomiska utveckling samt det politiska läget i omvärlden att det inte räcker med att samhället skall vara med om att säkra och omskola arbetskraft eller flytta den — allt till betydande kostnader för kollektivet — under det att enskild företagsamhet, oberoende av hänsyn till samhället och anställda, godtyckligt har möjlighet att med hänsyn till vinstintresset nedlägga, flytta eller överflytta industrier och företag inom och utom landet. Kostnaden för den friställda arbetskraften, investeringar i bostäder, skolor och annan service, ofta stora direkta kapitalstöd etc., vilka har en mycket större omfattning än vad företaget investerat i industrin, tvingas staten att betala därför att den måste ta och visa hänsyn till människorna. När kostnaderna därför tages ut på skattsedeln, så anser företagarna att de skall fly undan den genom att flytta sin verksamhet till diktaturstater med låg skatt och social, kulturell och ekonomisk nöd för arbetskraften.

Denna utveckling eller tendens att pressa ned arbetslönerna i vårt land skapar otrygghet och omöjliggör en riktig och ekonomisk samhällsplane-

ring för stat, landsting och kommuner. Den fulla sysselsättningen och arbetsmarknadsproblemen kan aldrig lösas, om inte staten på ett helt annat sätt än nu ges ett direkt inflytande över svenskt näringsliv med dess nyckelindustrier och naturtillgångar, som har betydelse för Sveriges ekonomi och försörjningsläge. Ett styrande ingrepp på sätt som ovan i korthet angivits är oundvikligt, om Sverige vill och skall kunna leva vidare som fri nation, där respekten för människan och vår demokrati bevaras och utvecklas.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen måtte besluta

att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om att Kungl. Maj:t skyndsamt måtte utreda och om möjligt till nästa års riksdag komma med förslag till ett väsentligt ökat statligt inflytande i större och för svensk ekonomi och sysselsättning betydelsefulla nyckelindustrier och naturtillgångar;

att om möjligt till höstriksdagen komma med ett lagförslag, som kan hindra industrier och företag att till främmande land, med underbetald arbetskraft, social och kulturell nöd samt ofrihet, överflytta sin verksamhet, innebärande att staten i sådana fall ges förköpsrätt till att övertaga dessa företag till ett jämkat pris eller utan direkt ersättning, för att på så sätt säkra industriell verksamhet, den fulla sysselsättningen och tryggheten i vårt land; samt

att arbetsmarknadsmyndigheterna får i uppdrag att se till att den »friska» arbetskraft som icke uppnått pensionsåldern och finns inom landet beredes tillgång till meningsfullt arbete, inkomst och en normal livsföring, innan import av arbetskraft från andra länder får ske, samt att företagen som regel genom bindande ekonomiska garantier skall påtaga sig ersättning och ansvar gentemot arbetskraft, som utan mycket starka skäl permitteras eller avskedas från en arbetsplats, till dess att nytt och likvärdigt arbete kan erhållas.

Stockholm den 23 januari 1968

John Lundberg (s)
i Uppsala